

ATELIER-ISKOLA

---

*Tanulmányok
Granasztói György
tiszteletére*

Atelier
Budapest, 2008.

Szerkesztők: Czoch Gábor – Klement Judit – Sonkoly Gábor

© Bálint Emese, Bán Dávid, Banyár Magdolna, Bódy Zsombor, Bogdán Melinda, Botos Máté, Buskó Tibor László, Czoch Gábor, Csizmadia Dominika, Erdősi Péter, Fazekas Csaba, Fisli Éva, Gelléri Gábor, Heltai Gyöngyi, K. Horváth Zsolt, Klement Judit, Klenjánszky Sarolta, Krasznai Zoltán, Kustán Magdolna, Lajtai L. László, Nádasdy Miklós, Nagy Ágnes, Novák Veronika, Óry Péter, Ring Orsolya, Sonkoly Gábor, Szekeres András, Takács Ádám, Takács Erzsébet, Tóvay Nagy Péter, 2008.

Felelős kiadók: Czoch Gábor – Klement Judit – Sonkoly Gábor

Olvasószerkesztő: Németh Orsolya

Címlap: Molnár Krisztina

Címlapon: Párizs térképe (Plan de Turgot, 1739.)

A kötet megjelenését támogatta:

MTA–ELTE Atelier, Európai Historiográfia és Társadalomtudományok
Kutatócsoport (MTA TKI),

ELTE BTK Atelier, Európai Társadalomtudomány és Historiográfia Tanszék,
ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Atelier Európai Historiográfia
és Társadalomtörténet Doktori Program.

Nyomdai előkészítés: Kalonda Bt.

Nyomdai kivitelezés: PrinterArt Kkt.

ISBN 978-963-463-978-7

Tartalom

<i>Köszöntő</i>	9
TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSTUDOMÁNYOK	
<i>Takács Ádám:</i> Történelemelmélet és historiográfia. Egy kapcsolat helyrajza	15
<i>Óri Péter:</i> A gabonaár változásai és a demográfiai események a XIX. században. A Pilis és a Dunakanyar települései, 1828–1910	23
<i>Takács Erzsébet:</i> Megjegyzések a francia historiográfia és szociológia viszonyáról a 30-as években	45
<i>Bán Dávid:</i> Antropológus az állomáson. Hasznosítható-e a társadalomtudomány a pályaudvaron?	61
<i>Dominika Csizmadia :</i> Traduire les sciences sociales : enjeux et problèmes	73
TEREK, TERÜLETEK, VÁROSOK	
<i>Szekeres András:</i> A tér tudatosulása	89
<i>Nouák Veronika:</i> Térbeli történetek: térhasználat és tér-képzetek egy középkor végi párizsi kihallgatási jegyzőkönyvben	101
<i>Emese Bálint:</i> Non-action: Informal Modes of Social Regulation in Early Modern Kolozsvár	123
<i>Czoch Gábor:</i> A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850/51-es összeírás alapján	141
<i>Zoltán Krasznai :</i> Transformation d'une notion régionale. De l'appropriation scientifique à la politique nationale. Le cas de <i>Kisalföld</i> (1860–1950)	157
<i>Buskó Tibor László:</i> Egy működésképtelen kistérség Zala megyében: a Zalapáti-Háti Kistérségi Társulás. Kísérlet egy kistérségi konfliktus történeti dimenzióinak megragadására	175
NEMZETÉPÍTŐK ÉS NEMZETI GONDOLAT	
<i>Erdősi Péter:</i> „A magyarság antik hagyományai.” Észrevételek a nemzeti kultúra és az ókori örökség viszonyáról Kardos Tibor 1942-es esszéje kapcsán	195
<i>Fisli Éva:</i> Mohácsi exhumálók. Az emlékezet konstrukciói Mohácson, 1926 vs. 1937.	205
<i>Klement Judit:</i> Az osztrák–magyar gazdasági kiegyezések a magyar iparosok és kereskedők képviselőinek megítélésében	225
<i>László L. Lajtai :</i> Les lieu et temps des <i>Lieux de mémoire</i> . Quelques remarques sur la Nation et son histoire dans l'historiographie française contemporaine	233
<i>Sonkoly Gábor:</i> Nemzeti örökség – világörökség. A kulturálisörökség-paradigma	247

HATALOMGYAKORLÓK ÉS TÁRSADALMI SZEREPLŐK

- Gelléri Gábor*: Útleírások és cenzúra Franciaországban
a XVII–XVIII. században 259
- Klenjánszky Sarolta*: „Egységbe forrva”: magyar és francia szakszervezetek
„békeharca” a sztálinizmusban (1947–1956) 277
- Zsolt K. Horváth*: Les ‘silhouettes’ de l’action sociale invisible.
Production d’idéologie et pratiques autobiographiques
dans l’entreprise Masped, 1948–1949 295
- Nagy Ágnes*: A szocialista állampolgár konstituálódása: a bejelentés
és a panasz a pártállami diktatúrában (1951) 323
- Heltai Gyöngyi*: Az operett eredetmitoszai és a politika (1949–1956).
„Kitalált tradíció” működésben 343

FOGYASZTÁS ÉS ÉLETMÓD

- Bódy Zsombor*: A fogyasztás igénye. Rétegspecifikus fogyasztási minták
és általános fogyasztási várankozások a két háború közötti Budapesten 371
- Ring Orsolya*: A Nemzeti Színház közönsége. Színházlátogatási szokások
és közönségszervezés az 1970-es években 387
- Tóvay Nagy Péter*: Terpszikhoré a palotában. Tánc és uralkodói reprezentáció
a magyar kora újkori udvari kultúrában 405
- Kustán Magdolna*: Hippolytosz álma 421
- Fekete Ilona*: Népi felvilágosítás – egészségügyi felvilágosítás
a XVIII. századi Magyarországon 439
- Bogdán Melinda*: Képzelt utazások. Egzotikus világok megismerése
a fotográfia segítségével (1850–1920) 457

VALLÁSOK, EGYHÁZAK, EMBEREK

- Botos Máté*: A Vezeklés városa, avagy létezik-e keresztény utópia? 471
- Fazekas Csaba*: Rimely Mihály pannonhalmi főapát 1849-ben 489
- Nádasdy Miklós*: Felekezeti kategóriák a vallás szabad gyakorlásáról szóló
1895. évi XLIII. törvénycikkben 499
- Banyár Magdolna*: A „sötét ló”. George Harrison, egy keleti
vallási hagyomány nyugati képviselője 507

- Tabula Gratulatoria 531
- Granasztói György tudományos munkáinak válogatott bibliográfiája 533

A „sötét ló”

George Harrison, egy keleti vallási hagyomány
nyugati képviselője

Banyár Magdolna

George Harrison a Beatles alapító tagja és korának egyik emblemikus személyisége volt,¹ aki egyrészt megjelenítette az angliai és részben az amerikai hatvanas-hetvenes évek szellemiségét, másrészt tudatosan befolyásolni akarta azt, Isten-tudatra és szeretetre szólítva fel korának embereit. A hippie eszmrendszer hatására Harrison is indiai gyökerű vallási hagyományban, a gaudíja vaisnavizmusban találta meg saját világszemléletének és vallásgyakorlatának kereteit. E hagyomány lényegi üzenetét akarta átadni közönségének is, a nyugati popzene nyelvére fordítva le azt. Jelen tanulmány azt vizsgálja, milyen sikerekkel és nehézségekkel járt arra irányuló próbálkozása, hogy egy indiai gyökerű vallási hagyományt nyugati emberek tömegei számára is elfogadhatóvá tegyen: illetve, hogy mennyire képviselte ő maga híven ezt a hagyományt, és milyen esetleges kompromisszumokat kötött annak érdekében, hogy azt sikeresen közvetítse másoknak.

¹ 2001-ben halt meg Los Angelesben, torokrákban.

ELLENKULTÚRA ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK A HATVANAS ÉVEKBEN

Az ellenkultúra jelenségének sokrétű történeti előzményei vannak,² és mozgalmainak lényege, hogy az aktuális civilizáció helyett egy azzal szemben álló ellencivilizációt propagálnak, amely a fennállótól gyökeresen eltérő vallási, politikai vagy kulturális értékrenden alapul. A hatvanas-hetvenes évek nyugat-európai és amerikai ellenkultúrája körébe sorolható minden törekvés, ami átfogó alternatívát kínált a modern ipari társadalommal szemben. Ezek közül az egyik legfontosabb a hippimozgalom volt, ami nem a keresztény kultúrában gyökerezett – bármennyire is emlékeztetett arra ideológiája. A hippie világkép cserepekből állt össze: az óind filozófiák, a zen-buddhizmus, a pszichedelizmus, az anarchizmus és a marxizmus töredékeiből. A hippie eszmerendszer nem racionális, nem logikus és nem fogalmi: egymásnak ellentmondó, egymást kizáró elemekből összehozott ösztönös gondolatiságot tükröz.³

PÁRHUZAMOK A HIPPIE VILÁGKÉP ÉS AZ ÓIND VALLÁSFILOZÓFIA KÖZÖTT

Felvetődik a kérdés, hogy a hippiek miért fordultak épp a keleti, az óind filozófiák és vallási hagyományok felé? Ennek magyarázatát a hippie életmód legfontosabb szabályainak és az óind vallásfilozófia alaptételeinek nagyfokú összhangja adhatja meg: a hippie életforma ideológiai alapot talált az óind hagyományban. A hippimozgalom a megtagadott társadalmi normák helyébe az életmód két új szabályát állította: a szegénységet és az egyenrangú emberi kapcsolatokat.⁴

A szegénységet a hippiek nem erkölcsi elvként vallották, hanem gyakorlati életformaként. Szegénynek lenni ugyanis annyit jelent, mint megszabadulni a tárgyak megszerzésével, tárolásával és használatával járó gógtól és státusharctól. Mindenki csak annyit kívánjon és szerezzen meg magának, amennyi elemi létfenntartásához szükséges, mert ez az egyedül természetes létállapot. Az óind vagy hindu vallásfilozófia vaisnava ágában⁵ az önmegvalósításhoz⁶ – amelyet a hippiek is kerestek – nélkülözhetetlen a szegénység, vagyis az az állapot, amikor az anyagi kötöttségek alól való felszabadulásra törekvő gyakorlati mentes a szükségtelen anyagi vágyaktól és javaktól, mert azok megakadályozzák abban, hogy figyelmét teljesen a transzcendencia felé fordítsa.

² Klaniczay 2003: 21–22.

³ Sükösd 1985: 46.

⁴ Sükösd 1985: 80–81.

⁵ A hinduizmus legnagyobb ága, amely Visnut tekintti Isten legvégső formájának, a legfőbb imádandó istenségnek.

⁶ Az ember Istennel való kapcsolatának megtalálása és megerősítése.

A hippik az emberi kapcsolatokat is másként közelítik meg: kiiktatják a hierarchikus viszonyokat, és csak egyenrangú kapcsolatokat ismernek el. E felfogás ismét a vaisnava vallásfilozófia lényegét érinti, igaz, teológiai szinten. Ott az élőlények eredeti helyzetüket tekintve – mint Isten szerves részei, azaz teremtményei vagy gyermekei – egyenlők, és mindegyiküknek ugyanolyan joga és lehetősége van arra, hogy megközelítse Istent. Az élőlények olyanok, mint a hatalmas tűz – Isten – parányi szikrái: minőségileg azonosak Istennel és egymással, de mennyiségileg sohasem lehetnek hasonlók hozzá. A hippiknél azonban nem transzcendentális szinten jelent meg az élőlények egyenlőségére vonatkozó vaisnava elv, mert ők a mindennapi életben tartották kívánatosnak az emberek közötti egyenrangú kapcsolatokat.

A hippik életmód szerves részét képezték a kommunák, amelyek az undorral elutasított monogám polgári családmóddal alternatíváját jelentették. Egy hippik ideológus ezt így fejezte ki: „A nagycsalád [kommuna] az új társadalom kulcsa. Mai formájában a család végérvényesen csődbe jutott. Talán elsősorban azért, mert a család a földművelő társadalmak intézménye, és a városi civilizációnak nem felel meg.”⁷ E kijelentésben ismét felfedezhető a hippik életmód és az óind kultúra és társadalom – az egyszerű, önfenntartó életmódon alapuló varnásrama – közti analógia, ami kulcsot adhat annak megértéséhez is, hogy miért éppen a hatvanas években tudott a varnásramát a gyakorlatban is megvalósítani szándékozó, indiai eredetű vallási mozgalom⁸ teret nyerni Amerikában, majd az egész világon.

GEORGE HARRISON SZEMÉLYISÉGRAJZA

A Beatles az angol pop-rock ellenkultúra legjellegzetesebb „terméke” és egyben jelképe, George Harrison pedig mint Beatle, a hatvanas évek prominens képviselője volt. Személyisége nem ment át lényeges változáson a siker hatására: megmaradt csendes, visszahúzódó és kedves fiúnak, akinek azonban csípős humora volt, és könnyen ki lehetett hozni a sodrából. Munkájában tökéleteségre törekedett, de tisztában volt a korlátaival, talán túlzottan is. Nem lévén vezető típusú személyiség, a legfiatalabb Beatles-tagként inkább a háttérben maradt (talán ott is tartották) – ő volt a „sötét ló”, ahogy magát nevezte.

Harrison a népszerűséggel kapcsolatos averziói ellenére képes volt meglátni annak pozitív oldalát is: hogy felhasználhatja a „jó ügyek” szolgálatában és a rászorulóknak megsegítésére. Utóbbi életének egyik fő szenvedélye volt,

⁷ Idézi: Sükösd 1985: 91.

⁸ A Krisna-tudat.

ahogy a tökéletességre való törekvés is. Életervét, amelyhez mindvégig hű maradt, már 1966-ban így fogalmazta meg egy riporternek: „Szeretnék mindent, amit megpróbálok az életben, olyan jól csinálni, ahogyan csak tudok, és egy nap békében meghalni.”⁹

GEORGE HARRISON SPIRITUÁLIS ÚTKERESÉSE

Harrison így jellemezte gyerekkori vallásosságát: „Már tizenegy éves koromban éreztem, hogy a vallásban van valami képmutatás. Minden angol lakótelepen az volt a felállás, hogy az egyik sarkon állt a templom, a másikon a kocsmá, és a férfiak, ha már jól bevedeltek a kocsmában, átmentek a templomba, elmondtak három Üdvözlégyet és egy Miatyánkot, dobtak öt pennyt a tányérba, és ezzel minden el volt boronálva. [...] Nem is bérmálkoztam az elsősáldozás után, mert már akkor úgy gondoltam, hogy majd megerősítem később a hitemet, ha akarom.”¹⁰ De tartalmi ellenvetése is volt a katolikus vallással szemben: „Katolikusnak neveltek, de már gyerekkoromban sem értettem, hogy miért csak Jézust tekintik Isten Fiának, amikor valójában mindegyikünk az.”¹¹

Kortársaihoz hasonlóan egy időben ő is használt pszichedelikus szereket,¹² főként az LSD-t mint a tudattágítás és a megvilágosodás esetleges eszközét. Azonban hamar elvetette ezt az utat, mondván: „szedhetsz amennyit csak akarsz, aztán rájössz, hogy nem kapsz többet semmit, hacsak abba nem hagyod”.¹³

Harrison abban hasonlított egyes amerikai hippikhez, hogy a tudatmódosító szerek helyett ő is a keleti, különösen az óind filozófiák és vallások felé fordult. 1965-ben hallott egy különleges zenei hangzást, ami egy tradicionális indiai húros hangszertől, a szitártól származott, majd megismerkedett Ravi Shankar klasszikus indiai szitárzenéjével, és 1966-ban a művésszel is, akitől szitár-leckéket kezdett venni. Shankar fokozatosan bevezette az indiai klasszikus zene ezoterikus jelentésvilágába Harrison, aminek megismertetését az élethivatásának tekintette. Harrison még ebben az évben a Himalája lábánál lévő Srinagarba utazott Shankarral együtt, ahol lenyűgözte India spirituális hangulata, valamint természeti és élővilágának

⁹ Greene 2006: 97.

¹⁰ Roylance–Quance–Craske–Milisic 2001: 26.

¹¹ Greene 2006: 22.

¹² George Harrison spirituális életének és munkásságának elemzése Greene 2006-os idézett művén alapul.

¹³ Greene 2006: 84.

színessége és változatossága. Itt ismerkedett meg Swami Vivekananda és Paramahansa Yogananda¹⁴ könyveivel. E szerzőket élete végéig lelki tanítómesterének tekintette. Ő, aki mindig rossz diák volt, és nem szeretett igazán olvasni, mohón falta e szerzőknek a hindu vallásfilozófiáról és a jógáról¹⁵ írt műveit. Úgy érezte, megtalálta azt a tudást, amelyen keresztül szemlélve élete és a világ valódi célt és értelmet nyer.

GEORGE HARRISON MEGISMERKEDÉSE ÉS VISZONYA A GAUDÍJA VAISNAVA TRADÍCIÓVAL

Harrison számára tehát az óind filozófia nem egy, a hatvanas évekkel együtt elmúló divat volt csupán, hanem életének iránytűje és további zenei munkásságának meghatározó eleme. Bár még csak huszonnégy éves volt, amikor az alábbiakat írta anyjának, de egész életében ennek megfelelően próbált élni és alkotni: „Önmegvalósított¹⁶ akarok lenni, és meg akarom találni Istent. Nem érdekelnek az anyagi dolgok, a világ vagy a hírnév – az igazi célt akarom elérni.”¹⁷

Azt a spirituális ösvényt, amelyet aztán – váltakozó sikerrel ugyan, de – egész életében követett, 1969-ben találta meg, amikor találkozott A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupáda fiatal követőivel Londonban, majd személyesen Prabhupádával, aki az első pillanattól kezdve lenyűgözte. Különösen azon kijelentése ejtette rabul, mely szerint Prabhupáda nem tekintette magát másnak, mint a szolgák szolgája szolgájának.¹⁸

¹⁴ XX. századi hindu tanítók, akik a nyugati világgal megismertették a jóga különböző fajtáit. Magyarul megjelent: Yogananda, Paramahansa 2003: *Egy jógi önéletrajza*. Budapest.

¹⁵ A jóga eredeti jelentésében a vallásos meditáció folyamata, amelyben az ember – a parányi élőlény – összekapcsolódik Istennel, a legfelsőbb élőlényvel.

¹⁶ Krisna-hívők által alkalmazott kifejezés azokra, akik megértették és elfogadták azt, hogy örök lelki természetük szerint Isten szolgái, és ennek megfelelően élnek.

¹⁷ Greene 2006: 338.

¹⁸ Benedek 2001: 98. Isten szolgái szolgája szolgájának lenni nem csupán egy jól hangzó mondat, hanem a vaisnava tradíció egyik legfontosabb teológiai tétele: Istent csaknem lehetetlen közvetlenül szolgálni, mert ez egy rendkívül emelkedett helyzetet jelent. De bárki elérheti ezt a pozíciót, ha alázatosan szolgálja Isten szolgái szolgáinak a szolgáit. Ráadásul Isten nem szereti és nem fogadja el azoknak a szolgálatát, akik nem szeretik és szolgálják az Ő szolgáit, akiket mindenkinél jobban szeret.

Prabhupáda szintén indiai tanító volt, aki a vaisnava vallási tradíciót követte és annak bengáli ágát¹⁹ képviselte, amely a mantratmeditációt²⁰ tekintette az önmegvalósítás leghatékonyabb eszközének. Majdnem hetvenéves volt, amikor 1965-ben Amerikába érkezett azzal a céllal, hogy ezt az Istenhez vezető utat megismertesse a nyugati emberekkel. A hatvanas évek fogékony közegében, döntően középosztálybeli fiatalokból és volt hippikből álló követői segítségével viszonylag gyorsan, tizenegy év alatt világméretű, szigorúan a bengáli vaisnava tradíción alapuló vallási mozgalmat indított el: több ezer tanítványt avatott fel és több mint száz templomot nyitott a világ legkülönbözőbb pontjain.²¹ Prabhupáda tanításában találta meg Harrison az egész addigi spirituális tapasztalatát szintetizáló és perspektívába helyező tudást és lelki gyakorlatot. Bár sohasem vált Prabhupáda nemzetközi egyházának – ISKCON²² – hivatalos tagjává, sokféle formában támogatta azt.²³ Prabhupáda olyannyira bizalmas tanítványának tekintette – „Hari son”-nak²⁴ nevezve őt – hogy egyik utolsó cselekedetként elküldte neki azt a gyűrűt, amit mindig az ujján viselt.

George Harrison 2001. november 29-én a meghalás művészetét gyakorolva hagyta el ezt a világot: a Haré Krisna-mahámantrát hallgatva, amit két Krisna-tudatú barátja énekelt az ágya mellett. A hindu hagyományok szerint testét még aznap elhamvasztották, és hamvait felesége és fia másnap a Gangeszbe és a Dzsamunába²⁵ szórták Indiában. Olivia és Dhani Harrison az alábbi köz-

19 A gaudíja, más néven bengáli vaisnava vallási tradíció Csaitanya Maháprabhu, a XV. században Bengálban élt vallási misztikus tanításain alapul, akit követői Krisna megtestesüléseként tisztelnek. A gaudíja vaisnavizmus – amit nyugaton Krisna-tudatnak neveznek – abban különbözik a másik három legnagyobb vaisnava tradíciótól, hogy Krisnát tekinti az Istenség Legfelsőbb Személyiségének, azaz minden létező végső eredetének, akinek Visnu is az egyik inkarnációja, azaz megszemélyesült formája. Az imádat legfőbb tárgya pedig Krisna azon megjelenése, amikor női társával, Rádháránival van együtt.

20 A mantra szó az elme felszabadítására utal, és olyan védikus himnuszt takar, amelynek elmondása és ismételtetése Isten egy bizonyos formáján való meditációt idéz elő. A gaudíja vaisnavák a mantrameditáció során az Isten neveit tartalmazó mahámantrát – Haré Krisna, Haré Krisna, Krisna Krisna, Haré Haré, Haré Ráma, Haré Ráma, Ráma Ráma, Haré Haré – ismétlik.

21 Lásd Satsvarupa Dasa 1992.

22 International Society for Krishna-Consciousness, a Krisna-tudat mozgalmanak Prabhupáda által 1966-ban alapított keretintézménye.

23 Például: finanszírozta az első londoni Krisna-templom bérletét; vett egy önálló majorsági birtokot London mellett a Krisna-hívőknek; támogatta Prabhupáda Krisnáról szóló könyvének kiadását; önálló albumot készített és finanszírozott, amelyen együtt zenélt a Krisna-hívőkkel; sajtótájékoztatót tartott Párizsban a Krisna-hívők védelmében, amikor a rendőrség zaklatta őket stb.

24 Krisna egyik legismertebb neve: Hari. Hari son: szójáték, Hari, azaz Isten fia.

25 A legszentebbnek tekintett folyó Indiában, ami Krisna születési helyén folyik keresztül.

leményt adták ki másnap: „Úgy hagyta itt a világot, ahogy élt is benne: meggyőződve Isten létében, félelem nélkül, békében, körbevéve a családjával és a barátaival. Gyakran mondta azt, hogy mindennel lehet várni, egyedül azzal nem, hogy Istent keressük, valamint hogy szeressük egymást.”²⁶

GEORGE HARRISON SZÓLÓÉNEKESI PÁLYÁJA AZ ISTEN-TUDAT PROPAGÁLÁSA JEGYÉBEN

Ravi Shankar, valamint az indiai utazások és olvasmányélmények hatására Harrison már a Beatlesben írt dalaiban is kísérletezett indiai zenei hangzásokkal és spirituális tartalmak közlésével. Ezt jelzi az a kijelentése, amit a máig legsikeresebbnek tartott szerzeményével kapcsolatban tett – *Something* 1969 –, amit Frank Sinatra az elmúlt ötven év legnagyobb szerelmes dalának nevezett,²⁷ és amiről a közönség zöme is bizonyára azt gondolta, hogy egyszerű szerelmes szám: „Valójában Krisnáról szól. De én nem vallhatok szerelmet egy fiúnak, mert azt fogják hinni rólam, hogy homokos vagyok.”²⁸ Amikor pedig egy riporter kifejezte abbéli bizonytalanságát, hogy a dal Krisnáról vagy egy nőről szól-e, így válaszolt: „Ez jó, ezt szeretem. Azt hiszem, a szerelem egy kicsit olyan, mint az univerzális szeretet. Az Úrnak énekelni vagy egy embernek, bizonyos szempontból ugyanaz. Néhány dalban tudatosan csinálom ezt.”²⁹

A Haré Krisna-mantra Prabhupádával való együttes énekelése akkora inspirációt adott neki, hogy 1970-ben lemezre vette a saját hangszerelésében a bhakták³⁰ által előadott mahámantrát, ami néhány héten belül az egész világon a slágerlisták élére került. Ezt követte egy közös album – *Radha Krishna Temple* 1970 –, amelyen már a leghíresebb szanszkrit nyelvű imákat is előadták, szintén Harrison zenéjével és hangszerelésében. E dalok közül az egyik – *Govinda*³¹ – olyannyira megnyerte Prabhupáda tetszését, hogy azóta a világ összes ISKCON-templomában minden reggel hét órakor ezzel üdvözlik Isten szoborformáját, amikor az a hívők elé tárul az oltáron.

26 Benedek 2001: 16.

27 Bánosi-Tihanyi 2000: 79.

28 Greene 2006: 72.

29 Greene 2006: 72.

30 A bhakti-jóga, azaz a mantrameditáció gyakorlóinak megnevezése.

31 Ennek szövege a *Brahma-szambhítá* két verse, melyek refrénje: „Góvindam ádi purusam tam aham bhadzszámi”, azaz Góvindát, az eredeti élőlényt (Istent) imádom. A *Brahma-szambhítá* a legelső ima, amelyet az első teremtetett lény, Brahmá mondott el.

Amikor 1970-ben a Beatles feloszlott, Harrison rögvest szólóénekesi karrierbe kezdett: a sötét ló előtérbe lépett, és megmutatta a világnak, hogy mire képes. Elszánt és lelkes törekvése volt a Krisnáról, Istenről szóló tudás és a hozzá vezető meditációs út megismertetése a nagyközönséggel a dalain keresztül, mert meg volt győződve arról, hogy azt a szenvedést, amit a világ dolgait érdeklődéssel kísérő emberként tapasztalt, nem lehet másként enyhíteni. Ahhoz pedig, hogy ezt az utat kövessék az emberek, fel kell rá hívni a figyelmüket, amit ő – a figyelem középpontjában álló rock-énekesként – könnyedén megtehet. Tehát sikeresnek lenni és megismertetni Krisnát a világgal: ezt tekintette Harrison a missziójának, amihez élete végéig hű maradt. Bár kezdetben könnyűnek látszott teljesíteni e feladatot, végül azonban mégsem bizonyult olyan egyszerűnek.

Első két önálló albuma hatalmas sikert aratott világszerte.³² Harrison azonban nem „csak” dalokkal, hanem cselekedetekkel és pénzzel is támogatta a rászorulókat. Amikor 1971-ben megtudta, hogy a Pakisztán és Banglades közötti háború elől menekülők tömegesen halnak éhen az indiai menekült-táborokban, azonnal belekezdett egy nagyszabású segélykoncert szervezésébe. Ezzel elsőként mutatta meg, hogy a rocksztárok is képesek önzetlenségre, s generációk számára példát adott együttérzésből és emberségből.

1974-ben koncertkörútra indult Amerikába, amit saját szimbolikus neve után Dark Horse-nak keresztelt el. Ennek keretében már közvetlenül Krisna szeretetére és a Haré Krisna-mahámantra éneklésére buzdította a közönséget. Ez a vallásos hevület azonban már túl soknak bizonyult – nem is annyira a közönségnek, inkább a kritikusoknak –, és számára szokatlan sikertelenséget és rosszindulatú támadásokat eredményezett. Legőszintébb törekvéseinek e kiábrándító fogadtatása teljesen összetörte Harrisont. Végül Prabhupáda volt az, aki eloszlatta kétségeit és kivezette a depresszióból. Elmondta Harrisonnak, hogy ne közvetlenül a színpadról próbálja meg Isten felé fordítani az embereket, mert őt nem a prédikátor szerepében ismerik és szeretik, hanem a történelem leghíresebb és leginkább bálványozott rock-együttesének tagjaként. Inkább a saját példájával tanítsa az embereket, ha ugyanis következetesen végzi lelki gyakorlatait, amit mindenki tudni fog róla, akkor sokaknak lesz kedve követni az útját. Harrison megfogadta Prabhupáda tanácsát: ezután árnyaltabban fogalmazott mind dalaiban, mind nyilvános szerepléseiben. Következő albumainak üzenete már közvetettebb volt, de dalai még mindig a szeretet, és különösen az anyagi élet boldogtalanságára és

nyomorúságára szerinte egyedüli megoldásként kínálkozó istenszeretet fontosságát hangsúlyozták.³³

Prabhupáda tanácsai egybecsengenek Erwing Goffmann szimbolikus interakcionista viselkedési elméletének az esetre való alkalmazásával.³⁴ Eszerint egy társas interakció minden résztvevője arra törekszik, hogy elfogadja a többiek saját magukra vonatkozó helyzetmeghatározási igényeit. Ebben döntő fontosságú az az információ, amelyet az egyén kezdetben szerez a szóban forgó résztvevőkről. Az egyén ugyanis ennek az első információnak az alapján kezd bele a saját helyzetmeghatározásába, és építi ki a többiekre vonatkozó válaszlépéseit. „Úgy tűnik, hogy az egyén a találkozás kezdetén könnyebben dönthet abban, hogy miféle bánásmódot igényeljen a többiektől, illetve hogyan bánjon velük, mint abban, hogy menet közben megváltoztassa ezt a bánásmódot.”³⁵ Ugyanakkor minden egyéni helyzetmeghatározásnak erkölcsi jellege is van, mert mindenkinek joga van elvárni, hogy a többiek a saját helyzetmeghatározásának megfelelően bánjanak vele. Ez azonban csak akkor működik, ha az egyén valóban az, akinek „bemutatja magát”, vagyis az általa igényelt bánásmódnak megfelelően cselekszik. Harrisonnak is csak hosszú évekig tartó következetes és hiteles viselkedéssel – megváltozott élet-szemléletét tükröző dalaival, interjúival és visszavonult magánéletével – sikerült megváltoztatnia kezdeti, Beatles-tagként való helyzetmeghatározását, és rávennie közönségét arra, hogy a spiritualitást legfontosabb értéként kezelő művészként bánjon vele.

E törekvésével összhangban Harrison nagymértékben megváltoztatta megjelenését³⁶ is. Bár a társadalmi homlokzatnak csak egyik része a személyes megjelenés,³⁷ és egy konkrét homlokzat több társadalmi szerephez is tartozhat, de a társas interakció résztvevői azt minden körülmények között elvárják, hogy a homlokzat összhangban legyen a szereppel. Bár Harrison már Beatles-tagként is gyakran változtatta megjelenését a többiekkel együtt, de mindig a siker, a show látványossága és játékossága érdekében öltött fel újabb és újabb jelmezeket az éppen aktuális divat vagy teljesen ötletszerűen kiválasztott szerepek jelkészletéből, és nem valamifajta szilárd belső

³³ E következtetésre Harrison összes dalszövegének tartalomelemzése után jutottam, melyek forrása a <http://web.mit.edu/scholvin/www/harrison/harrison.html> web-oldal. E munkát azonban jelen terjedelmi keretek között nem tudom részletezni.

³⁴ Lásd Goffman 1999.

³⁵ Goffman 1999: 20.

³⁶ Ruházat, külső kinézet, testtartás, beszédsmák, arckifejezések, testmozdulatok stb.

³⁷ A társadalmi homlokzat másik két összetevője a környezet és a megjelenítés, azaz a szerep előadásának módja.

meggyőződés manifesztációjaként. A közönségnek nem is volt ezzel semmi baja, hiszen mindez összhangban állt a popzenész és showman szerepével. Amikor azonban Harrison többé már nem mulattatni akart, hanem Istentudatos világlátását kifejezni és átadni másoknak, konszolidáltabb, vallási szimbólumokat felhasználó személyes megjelenést alakított ki, és törekedett annak megőrzésére is. A vallási szimbólumok leglelkesebben hívő periódusában, a hatvanas évek végén és a hetvenes évek első felében voltak leginkább jellemzőek öltözködésére: mahámantrával kihímzett indiai ing, Krisna-hívők meditációjához használt imazsák, Krisna képével dekorált póló stb. Ezeket ekkor még a hippik megjelenésének elemeivel – hosszú haj, farmer, szandál stb. – keverte öltözködésében. Ezután hittérítői hevülete csillapodásával, a hippimozgalom visszaszorulásával, és nem utolsósorban saját korosodásával összhangban, fokozatosan változtatott külsején: a félhosszú – sem túl lázadó, sem túl konszolidált – haj, és az extremitásokat kerülő, de nem is konvencionális öltözködés jellemezte leginkább személyes megjelenését.

GEORGE HARRISON ALKOTÓI MÓDSZERE

Harrison számára különös jelentőséggel bírtak dalainak szövegei, hiszen ezekben találta meg azt a kommunikációs eszközt, amivel belső meggyőződését a leghatásosabban kifejezhette. Ugyanakkor az alkotói folyamatra vonatkozóan nem volt közlékeny, sőt azt meglehetősen szarkasztikusan kezelte: „Ahogy más dalszerzőknél is láttam, George sem árult el túl sokat, amikor saját dalszövegeit magyarázta. Nem elég, ha feltárja a sorokban az érzéseit és a gondolatait úgy, hogy mindenki hallja? Végül felhagytam [Olivia Harrison, George Harrison második felesége] azzal, hogy arról kérdezzem George-ot, miről is szólnak a dalai, mert válaszai soha nem tűntek kielégítőnek. »Liv, csak szükségem volt valamire, ami rímelt a szeretet [love] szóra, ezért használtam a kesztyű [glove] szót.«³⁸ Annyit azért megállapít a kortárs tanú, hogy a szövegek rendszerint kapcsolódtak Harrison hitéhez: „A múlt nyáron dalszerzői módszeréről beszélgettünk, és azt mondta, hogy bármilyen gondolat vagy téma inspirált egy dalszöveget, az a végére általában átalakult, néha még azelőtt, hogy a toll hozzáért volna a papírhoz, mint a Your Love Is Forever esetében történt. Ezt a dalt azokról a napokról írta, amikor először merültünk el a Hawaii és egymás iránti szerelmünkben, de a kezdő sorban kifejezett szerelem rövidesen átalakult isteni szeretetté.”³⁹

³⁸ Harrison 2007: 3–4.

³⁹ Harrison 2007: 4.

A DALSZÖVEGEK INTERPRETÁCIÓJÁNAK KERETEI

Arra a kérdésre, hogy Harrison mennyire képviselte hűen a gaudíja vaisnava hagyományt, és milyen esetleges kompromisszumokat kötött annak érdekében, hogy azt sikeresen közvetítse másoknak, dalai szövegének elemzésével kaphatunk egyértelmű választ.⁴⁰ Nem célunk annak bebizonyítása, hogy Harrison művei csak spirituális szempontból értelmezhetőek, de az igen, hogy a dalszövegek értelmét következetesen, a gaudíja vaisnava filozófia nézőpontjából interpretáljuk. Messzemenően támaszkodunk ehhez Harrison saját, szövegeihez fűzött megjegyzéseire, amelyek tájékoztatnak a művek alkotásakor a szerzőt foglalkoztató gondolatokról és szándékokról. Ugyanakkor nem szorítkozunk Harrison dalainak más szerzők által adott értelmezéseire, bár figyelembe vesszük azokat.

My Sweet Lord (1970)

1970 végén jelent meg Harrison első, önállóan szerzett dalait tartalmazó tripla albuma, az *All Things Must Pass*. Ez volt az első olyan lemez a volt Beatles-tagok munkái közül, amely az eladási listák élére került: Angliában és Amerikában is hét hétig vezette a slágerlistát, és összesen több mint hárommillió példányt adtak el belőle.⁴¹ A lemez leghíresebb dala, a *My Sweet Lord*,⁴² az album előtt egy héttel megjelent beharangozó kislemezként is Amerikában, ahol négy hétig vezette a slágerlistát, és több mint három millió példányban kelt el.

GEORGE HARRISON MINT GYAKORLÓ KRISNA-HÍVŐ
A NYILVÁNOSSÁG ELÉ LÉP

Ez a dal döntő lépésnek bizonyult abban a folyamatban is, amelyben Harrison megpróbálta önálló előadóként kialakítani a saját – elsősorban mint Krisnában hívő lelki gyakorló, és csak másodsorban zenész – helyzetmeghatározását.⁴³ Ekkor már naponta gyakorolta a mantrameditációt, és életmódjába sok egyéb, a gaudíja vaisnava hagyományhoz tartozó kulturális elemet is felvett – oltárállítás az otthonában, vegetáriánus étkezés, indiai ruhák hordása,

⁴⁰ Jelen dolgozat csupán három dal elemzésére szorítkozik. E dalok mindegyike Harrison legnépszerűbb szerzeményei közé tartozik, és szövegük a gaudíja vaisnava teológia legfontosabb tételeit felidéző „üzenet” tartalmaz.

⁴¹ Bánosi-Tihanyi 2000: 271.

⁴² A dal szövegét lásd a Függelékben.

⁴³ Vö. Goffman 1999.

tiszteletteljes és jóakarató viszonyulás minden élőlényhez, visszavonultabb, elmélyültebb életvitel, a szentírások rendszeres olvasása stb. Mindez azonban még csak a magánszféráját érintette, és a nagyközönség, amely a bulvársajtóból és interjúiból folyamatosan értesült megváltozott szokásairól, akár divathóbortként is elkönnyvelhette ezt az életvitelt. Harrison tisztában volt ezzel: „Sokat gondolkoztam azon, hogy megcsináljam-e a *My Sweet Lord*-ot, mert ezzel nyilvánosan elköteleztem magam, és számítottam arra, hogy ez sok emberből furcsállást válthat ki. Sokan félnek az 'Isten' és az 'Úr' szótól, és valami különös oknál fogva dühösek lesznek tőlük. Az volt a lényeg, hogy önként hajtottam bárd alá a fejemet, mert most már ennek megfelelően kell majd élnem [...] Naivan azt gondoltam, hogy kifejezhetjük az érzéseinket egymásnak, nem elnyomva és a háttérben tartva azokat. Ezt éreztem, és miért kellene meghazudtolnom magamat? Hittem annak fontosságában, hogy ha valamit elég erősen érzel, akkor azt ki is kell mondanod.”⁴⁴

Ez a néhány mondat azt is mutatja, hogy Harrison tudatában volt lépése „járulékos” hatásának – hogy ezután a nyilvánosság előtt is elkötelezett hívőként kell viselkednie, hisz ha nem felel meg a hívő ember idealizált képének, hiteltelenné teszi nem csupán magát, hanem az általa követett spirituális utat is. Mivel jóval később, 1979-ban írta e szavakat, úgy gondolhatnánk, hogy mindez talán utólagos belemagyarázás. De újságíró szerzőtársa és barátja, Derek Taylor szerint Harrisonnak pontos memóriája volt, amiben minden kis részlet megragadt,⁴⁵ ráadásul aggályosan becsületes is volt, így kizárható a „önhamisítás” szándéka.

A vaisnava kultúra és életmód felvételének következményeként átértékelődtek és átalakultak Harrison emberi kapcsolatai is: mindazok, akik nem tudták, vagy nem akarták elfogadni „az új George-ot”, fokozatosan elmaradtak társaságából. Ráadásul egyszer csak azt vette észre Harrison, hogy őt magát sem izgatják már a régi barátok, mert hite és lelki gyakorlatai elmélyülésével egyenes arányban veszíti el érdeklődését azon tevékenységek iránt, amelyek a velük való kapcsolatát szervezték és életben tartották. Mindez nem egyedi tapasztalat: bármely Krisna-hívő beszámolhat hasonlókról.⁴⁶ A Krisna-tudat gyakorlatainak elkezdése után az addig megszokott, a modern nyugati kultúrán alapuló mindennapi élet és az „érezzük magunkat jól” típusú kapcsolatok fokozatosan visszaszorulnak, helyüket pedig átveszi a hindu vaisnava hagyományon alapuló

⁴⁴ Harrison 2007: 176.

⁴⁵ Harrison 2007: 15.

⁴⁶ Például e tanulmány szerzője. A témában lásd Kamarás István 1998: *Krisnások Magyarországon*. Budapest.

kultúra, életmód, és döntően a hasonló hitűekkel való kapcsolatok.⁴⁷ Mindez nem jelenti azt, hogy csak a vaisnava kultúra teljes átvételével lehet gyakorolni a Krisna-tudatot – ahogy azt Harrison is példázza –, de legfontosabb elemeinek beiktatása a hívő mindennapi életébe nélkülözhetetlen.

Minél jobban integrált volt korábban a társadalomba a Krisna-tudatot felvett hívő, annál hosszabb és nehezebb lesz számára a vaisnava kultúra átvétele, ha egyáltalán sikerül neki. Ebben a kultúraváltási folyamatban a legnagyobb segítséget a többi Krisna-hívő társasága adja. Ezek hiányában a hívő hirtelen „légüres térben” találhatja magát, „két szék között a pad alá” és depresszióba esik.

Harrison hogy számára sem volt szenvedéstől és depressziótól mentes ez az életszakasz,⁴⁸ és eredménye sem tekinthető teljesen sikeresnek. Ennek egyik oka, hogy Harrison életmódja miatt nem tudott folyamatos kapcsolatot fenntartani a Krisna-hívőkkel. Bár a bhaktákban felvetődött az ötlet, hogy együtt lakhatna velük – „beköltözhetne a templomba”, ahogy ők kifejezik –, és hivatalos felvételt nyerhetne a gaudíja vaisnava tanítványi láncolatba, azaz avatást kaphatna, Prabhupáda azonban határozottan ellenezte mindezt. Prabhupáda mozgalmának célja ugyanis nem az, hogy az embereket templomban lakó, avatott szerzetessé változtassa, hanem hogy rávegye őket a Haré Krisna-mahámantra éneklésére. Harrison pedig azzal tudta ezt a missziót a leghatékonyabban segíteni, hogy megmaradt annak, aki: a világ egyik leghíresebb emberének, aki milliókat képes megszólítani, inspirálni dalaival és saját személyes életével. Amikor pedig Harrison kifejezte aggodalmát amiatt, hogy nem tudja tisztán gyakorolni a Krisna-tudatot, mert munkájával és életmódjával szinte szétszakíthatatlanul együtt jár a dohányzás és az alkoholfogyasztás, Prabhupáda megnyugtatta. Elmondta neki, hogy sokkal nagyobb lelki fejlődést eredményez, ha valaki segíti a prédikáló missziót, és elkövet közben hibákat, mint ha tökéletesen tisztán él, de nem osztja meg a mahámantrát másokkal.⁴⁹ Így Harrison folytatta korábbi életét, és megpróbálta a vaisnava kultúra minél több elemét beépíteni abba anélkül, hogy folyamatos támogatást kapott volna a bhaktáktól. Ez azonban nem csupán rajta múlt. Abban az időszakban a mozgalom még kiépülőben volt, tagjai sokat utaztak, és nem értek rá helyi gyülekezetek szisztematikus építésével foglalkozni.⁵⁰ Ez csak a mozgalom konszolidációs periódusában, a nyolcvanas-kilencvenes években került előtérbe. Eddigre azonban

⁴⁷ A Krisna-tudat ugyanis nem csupán egy hit, hanem egy teljes kulturális hagyomány, amely a legapróbb részletekig szabályozza a hívők életmódját.

⁴⁸ Lásd Greene 2006.

⁴⁹ Lásd Tamala Krsna 2002.

⁵⁰ Lásd Bromley–Shinn 1989.

Harrison már kialakította saját „köztes” életmódját és a vaisnavizmustól már néhány ponton eltérő vallásos hitét. Utóbbi olyan elemeket is magában foglalt, amelyeket a hívőkkel való állandó kapcsolatban nem tudott, és valószínűleg nem is akart volna fenntartani.

A MY SWEET LORD GAUDÍJA VAISNAVA MAGYARÁZATA

Harrison szándéka ezzel a dallal explicit: „Meg akartam mutatni, hogy a 'Halleluja' és a 'Haré Krisna' majdnem ugyanaz. A kórus először a 'Halleluját' énekli, majd átvált a 'Haré Krisnára', így az emberek anélkül éneklük a mahámantrát, hogy tudnák, mi is történik. Én már régóta éneklek a 'Haré Krisnát', és ez a dal egy egyszerű ötlet volt arra, hogy megcsináljam egy mantra nyugati pop megfelelőjét, amely újra meg újra ismétli a szent neveket.”⁵¹ Harrison kifejezi: ugyanannak az Istennek szól a Halleluja, mint a Haré Krisna, vagyis mindkettővel lehet dicsőíteni az Urat. Mivel a Halleluja a zsidó és keresztény vallásra utal, ezzel elismeri azok hitelességét, s mivel a Haré Krisnát egy szintre helyezi velük, egyben a gaudíja vaisnavizmust is hitelesíti a nyugati, döntően keresztény hagyományú közönség előtt. Ebben Harrison hite doktrínáját követi, amennyiben az hitelesnek tekint minden olyan vallást, amelynek 1) Isten által kinyilatkoztatott szentírásai vannak, 2) e szentírások hiteles tanítók láncolatán keresztül maradtak fenn, és 3) a hívők életmódjára vonatkozó szabályokat, törvényeket is tartalmaznak. E kritériumoknak mindhárom vallás megfelel, vagyis a gaudíja vaisnavizmus szempontjából a zsidó és keresztény hagyomány szintén hiteles vallás.⁵²

Harrisonnak az is szándékában állt, hogy egy modern imát alkosson, a nyugati közönség számára tetsző formában találva az ősi mahámantrát, s így rávegye őket, hogy Isten neveit énekeljék, vagyis felfogása szerint önmaguk és a világ számára a lehető legjobbat tegyék. E hit szerint ugyanis a mahámantra éneklése a legmagasztosabb vallásos tett jelen korunkban,⁵³ amely egyben a legnagyobb és a leggyorsabb lelki fejlődést biztosító módszer az egyén számára. Csaitanya Maháprabhu ezt mondja erről: „Ebben a Kali-korszakban nincs más út, nincs más út, nincs más út az önmegvalósításra, mint az Úr Hari szent nevének éneklése, szent nevének éneklése, szent nevének éneklése. E Kali-korszakban az Úr szent neve, a Haré Krisna-mahámantra az

⁵¹ Harrison 2007: 176.

⁵² Lásd Tasi 2003.

⁵³ Kali-korszak, ami a négy világekorszak közül az utolsó, egyben a leginkább szenvedéssel teli időszak.

Úr Krisna inkarnációja. Pusztán a szent név éneklésével az ember közvetlenül az Úr társaságát élvezheti. Aki így tesz, bizonyosan felszabadul.”⁵⁴

A dalban Harrison tehát azt a vágyát is kifejezi, hogy együtt legyen az Úrral, ami minden vaisnava lelki gyakorlatának célja: visszamenni Istenhez az örök otthonba, a lelki világba. Az első versszakban még azon szomorkodik, hogy milyen sokára lesz ez, de a másodikban már meg akarja mutatni az Úrnak, hogy a mahámantrát énekelve képes lesz erre.

Harrison egy másik mantrát is szerepeltet a My Sweet Lordban,⁵⁵ amit azonban a gaudíja vaisnavák nem használnak. Ennek oka az az elképzelés, hogy a guru, vagyis egy ember egyenlő lehet Istennel, azaz maga is Isten, ami teljesen idegen a vaisnavizmusról. Ez a hinduizmus monista felfogását tükrözi, amivel szemben Csaitanya Maháprabhu és követői, így Prabhupáda is fellépett teológiai okból.⁵⁶

Az, hogy Harrison felhasználta ezt a mantrát, mutatja a gaudíja vaisnava hagyományhoz való sajátos viszonyát. Amikor az indiai eredetű vallási tradíciókkal ismerkedett, elsőként Swami Vivekananda és Paramahansa Yogananda könyveit olvasta, akik mindketten a monista filozófia követői voltak. Őket élete végéig olvasta és tisztelte – a Yogananda által alapított Önmegvalósítás Közösségével kapcsolatban is állt –, és képüket együtt tartotta Prabhupádáéval a házioltárán.⁵⁷ Vagyis átszelte a vaisnavákat és a monistákat elválasztó szakadékot, és szimbolikusan rávette Prabhupádát arra, amit szigorú gaudíja vaisnavaként a valóságban soha nem tett volna meg: hogy huzamosabb ideig egy monista társaságában tartózkodjon.⁵⁸ Nem tulajdonított tehát jelentőséget az egyes indiai vallásfilozófiai irányzatok között lévő különbségeknek, amelyek

⁵⁴ *Sri Caitanya-caritamṛta* 1996: 344.

⁵⁵ *Gurur brahmá, gurur viṣṇu, gurur dévo, mahésvara, gurur szaksát, parabrahma, tasmāi śrī guravé namaha.*

⁵⁶ A monisták szerint Isten legvégső formájában egy személytelen energia, és az önmegvalósítás célja az, hogy az ember – a lélekszíkra – beleolvadjon Istenbe, így maga is azzá váljon. Ha pedig valaki elég fejlett – például egy guru –, akkor már lényegében anyagi testében elérte ezt a tökéletességet, és Istennek tekinthető. Ezzel szemben a vaisnavák azt az álláspontot képviselik, hogy Isten legvégső formájában egy személy – Krisna –, akivel senki, soha nem tud egybeolvadni és így vele egy szintre kerülni: az élőlények örök helyzete az, hogy Istent szolgálják. Aki pedig tagadja Isten személyes formájának meghatározó fontosságát, az vét Isten ellen, mert elvitat tőle tulajdonságokban megnyilatkozó végtelen képességeket, azaz behatárolja Isten létét, ami pedig minden tekintetben határtalan.

⁵⁷ Lásd Greene 2006.

⁵⁸ A vaisnavák toleránsak minden vallással szemben, ami kinyilatkoztatott szentírásokon alapul. A májávádík, ahogy a monistákat a vaisnavák nevezik, azonban nem egy külön vallást képviselnek, hanem a közös hindu szentírások olyan interpretációját adják, amit a vaisnavák különösen sértőnek tartanak Istennel szemben, és ezért nem tolerálják őket.

pedig nem elhanyagolhatóak.⁵⁹ Ugyanakkor a vallásfilozófiai árnyalatok teljes mélységben való felfogása nem is várható el egy a pragmatizmusra hajlamos nyugati szellemi közegben felnőtt, nem kimondottan intellektuális embertől. Harrison hálás volt minden tanítójának: világtképében és otthonában megteremtette a „kiegyezést” a versengő vallási irányzatok között, és a maga eszközeivel megszüntette a vallási békétlenséget.

Living In The Material World (1973)

1973-ban jelent meg Harrison *Living In The Material World* című lemeze, amely ismét előkelő helyet ért el az eladási listákon. A címadó dalt⁶⁰ Prabhupáda egy Harrisonnal folytatott beszélgetése során elhangzott kijelentése inspirálta,⁶¹ amely szerint az ember nem azonos a testével, hanem csak benne lakik.

Prabhupáda szerint az emberi lény nem csupán anyagi testből áll, hanem a halhatatlan lélekből is, és ez utóbbi a valódi élőlény, aki gondolkodik, érez stb., nem pedig a halandó anyagi test. Azonban Harrison e szövegben teológiai szempontból nem fejezte ki teljességében ezt a mondanivalót. Inkább az a fő üzenete, hogy kétféle valóság van: az anyagi és a lelki, valamint hogy szeretne az anyagi világból kikerülni, és visszamenni a lelki világba. Bár mindent az anyagi világban szerzett, például a barátait, de itt is használódott el, itt érték csalódások, mert nem tudta beteljesíteni a vágyait, és végül itt fog meghalni, és következő életében várhatóan újból itt fog megszületni. A transzcendens világ magasabbrendűségét érzelmi viszonyulással mutatja be: azzal, hogy nagyon pozitív élményekre emlékszik onnan, és könnyörög azért, hogy visszamehessen oda. Ez érthető egy elsősorban érzelmi hatáskeltésre törekvő dalszövegnél. Mindez azonban rávilágít arra is, hogy a vaisnava filozófiai hagyomány miként alakul át egy nyugati popzenész interpretációjában. E filozófia szerint ugyanis az anyagi világ átmeneti és szenvedéssel teli hely,⁶² ahol semmi jó nincs, hacsak valaki nem végez odaadó szolgálatot, azaz nem törekszik arra, hogy minden anyagi dologgal Istent imádjá. Radikálisan kimondja és képviseli, hogy az örökléttel, teljes tudással és boldogsággal bíró élőlény képtelen elégedetté válni az anyagi világban, bármennyire reménykedik benne és próbálkozik vele. Ezért fel kell hagynia ezzel a kísérlettel, és ki kell kerülnie innen, visszamenve az örök, teljes tudással és boldogsággal teli

⁵⁹ Lásd *Sri Caitanya-caritamrta* 1996.

⁶⁰ A dal szövegét lásd a Függelékben.

⁶¹ Harrison 2007: 262.

⁶² *Bhagavad-gita* 1993: 370.

lelki világba, Istenhez. Harrison azonban nem ilyen radikális, de nem azért, mintha nem így gondolná, hanem hogy emészthetővé tegye mondanivalóját a modern nyugati ember számára, aki reménykedik az anyagi világban elérhető boldogságban.

Az érzelmi átélés hangsúlyozása a filozófiai mondanivaló helyett, a könnyebb befogadhatóságon túl egyrészt a hippie-ideológia hatását mutatja, másrészt rávilágít a dal műfajának a vaisnava hagyománytól eltérő felfogására is. A vaisnava dalok szövegével szemben az a teológiai elvárás, hogy filozófiailag pontosak legyenek,⁶³ hisz csak arra szolgálnak, hogy Istent dicsőítsék. E dalokat nem is írhatják mások, mint művelt papok. Harrison dalaitól azonban szórakozást vártak az emberek, és ő annyi teológiai mondanivalót csempészett bele dalaiba, amennyit csak a popzene műfaja és közönsége lehetőségessé tett. E dalban saját küldetésének azt tartja, hogy a lelki világ létezéséről szóló üzenetet terjessze.

Világossá válik az is e dalból, hogy bár Harrison tisztelte monista tanítóit, bölcséleti nézeteiket a lényegét tekintve nem osztotta. Az ő elképzelése a transzcendens világról tipikusan perszonalista istenfelfogást tükröz, míg az imperszonalista monisták számára a lelki világ és annak változatossága illuzórikus.⁶⁴ Ugyanakkor Harrison hűen tükrözi dalában a vaisnava tradíció egy másik tételét is, mely szerint lehetetlen a lelki világba csupán saját erőfeszítésből visszamenni: ez csak Krisna kegyéből lehetséges. Életrajzában Harrison így fogalmaz: „Nem számít, milyen jó vagy, még mindig szükséged van a kegyre ahhoz, hogy kikerülj innen. Lehetsz akár jögi, szerzetes vagy apáca is, Isten kegye nélkül nem tudod elérni ezt.”⁶⁵

Life Itself (1981)

Ez a dal⁶⁶ a *Somewhere In England* című lemezen jelent meg 1981-ben. Vallásos himnuszként szokták jellemezni, amiben a szerző kifejezi, hogy minden vallásnak ugyanaz az egy Istene van, akit ő mindenkinél jobban szeret. A leginkább figyelemreméltó momentum tárgyunk szempontjából az, ahogy Harrison Istennel való kapcsolatát jellemzi. Egy zsidó-keresztény kultúrában gyökerező közegben rendhagyó módon Istent az igazi szerelmének, a barátjának és a leginkább becsben tartott személynek tartja egyszerre. Istenhez ilyen sok-

⁶³ Lásd Danka 2001.

⁶⁴ A monisták számára Isten eredeti formájában egy semleges energia, és az egyéni élőlény végső célja, hogy egyéniségét feladva egybeolvadjon Istennel.

⁶⁵ Harrison 2007: 258.

⁶⁶ A dal szövegét lásd a Függelékben.

rétű és változatos viszonyulást egyedül a gaudíja vaisnava hagyomány ismer teológiailag is megalapozott módon. Az Istennel való kapcsolat tudományát – rasza-elmélet – főként Rúpa Goszvámi írásai tartalmazzák.⁶⁷ Ezek szerint ötféle emberi kapcsolat lehetséges: 1) a semleges de tiszteletteljes méltánylás, 2) a fölrendelt és alárendelt közötti tiszteletteljes hierarchikus kapcsolat, 3) a szülő és gyermek közötti bensőséges hierarchikus viszony, 4) a baráti, azaz egyenlőségen alapuló bensőséges kapcsolat és a 5) legbensőségebb szerelmi viszony. Istennel ugyanebben az öt kapcsolatban – raszában – állhatnak az élőlények, azzal a különbséggel, hogy az emberek közötti viszonyok soha nem önzetlenek, az Istennel való viszony azonban nem lehet más, mint önzetlen. Az önzetlenség viszont nem egyoldalú, hanem kölcsönös: Isten ugyanúgy az élőlény elégedetté tételére törekszik, mint fordítva. Minél bensőségebb egy rasza, annál változatosabb és izgalmasabb Krisna és az élőlények számára. Következésképpen a szerelmi kapcsolat a legvonzóbb és az istenszeretet legmagasabb szintje is egyben. Mivel pedig valójában egyetlen férfi létezik – Krisna –, és minden más élőlény női természettel rendelkezik, bárki lehet szerelmes Istenbe, függetlenül attól, hogy éppen milyen nemű anyagi testtel rendelkezik. Jól látható, hogy Harrison ismerte, értette és vélhetően a gyakorlatban is megvalósította a gaudíja vaisnava hagyomány ezen alaptételét. Külön említést érdemel, és Harrison tudásának és hitének elmélyülését mutatja, hogy itt már egyáltalán nem okozott számára gondot annak nyilvánossá tétele: férfi létére szerelmes Istenbe – akit a kinyilatkoztatott vallások mindegyike férfiként ír le –, amit 1969-ben, a *Something* című dallal kapcsolatban még nem mert felvállalni, attól félve, hogy homoszexuálisnak tartják majd.

Az, amit Harrison hangoztat: csak egy Isten van, akit különböző néven hívnak az egyes vallásokban – nem csupán jól hangzó szinkretista szöveg, hanem egyezik a vaisnava filozófia megállapításaival is. Krisna kijelenti: „Ó, Bharata leszármazottja! Bárhol legyen a vallás gyakorlása hanyatlóban, s kerüljön fölényes túlsúlyba a vallástalanság, alászállok Én magam. A jámborok felszabadítása, a gonoszok megsemmisítése, valamint a vallás elveinek visszaállítása végett korszakról korszakra megjelenek Én.”⁶⁸ Krisnának végtelen számú különféle inkarnációja van olyan formában, ami leginkább megfelel az adott megtestesülés céljának.⁶⁹ A vaisnava vallásra tehát egyáltalán nem jellemző a kizárólagosság igénye, hanem elismer minden más

⁶⁷ Lásd *Sri Caitanya-caritamṛta* 1996 és Danka 2001.

⁶⁸ *Bhagavad-gīta* 1993: 194–197.

⁶⁹ Ezek összefoglalása: *Sri Caitanya-caritamṛta* 1996: 988–1043.

kinyilatkoztatott vallást. Dalával Harrison segít eloszlatni azt a közkeletű félreértést is, hogy a hindu vallások politeisták lennének. Ugyanakkor Isten nevei közé Harrison felvette a Bismillah szót is, ami arabul annyit jelent: Isten nevében. Az mindenesetre biztos, hogy nem tudott arabul...

A fenti dalszövegek elemzése után állítható, hogy George Harrison nem volt szinkretista a szó eredeti értelmében. A gaudíja vaisnava filozófia leglényesebb alaptételeit és vallásgyakorlatait ismerte és egész életében alkalmazta. Szinkretista megnyilvánulásai egyrészt szükségszerűen együtt jártak a maga által vállalt küldetés – a nyugati popkultúra eszközeivel terjeszteni a gaudíja vaisnava vallásgyakorlatot – megvalósításával, másrészt saját, a teológiai finomságokra nem túl érzékeny, a fanatizmust nélkülöző, békeszerető és hálás természetével.

Harrison emléke élénken él a Krisna-tudatú hívők „kollektív emlékezetében”: bár a vele kapcsolatos eseményeket az ISKCON hivatalos naptára – ami a nagy szentek és tanítók születéséhez és eltávozásához kapcsolódik – nem tartalmazza, halálának évfordulóján a bhakták közösségei mégis mindig megemlékeznek róla, felidézve kedves alakját és dalait.

FORRÁS

<http://web.mit.edu/scholvin/www/harrison/harrison.html>

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bánosi György – Tihanyi Ernő 2000: *Beatles zenei kalauz. Az együttzenélés és a szólóévek 1958–1999*. Budapest.
- Benedek Szabolcs 2001: *George Harrison. 1943–2001. A Beatles gitáros emlékére*. Budapest.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupáda, A. C. 1993: *A Bhagavad-gita úgy, ahogy van*. Stockholm.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupáda, A. C. 1996: *Sri Caitanya-caritamrta*. Stockholm.
- Bromley, David G. – Shinn, Larry D. (eds.) 1989: *Krishna Consciousness in the West*. Lewisburg–Cranbury.
- Danka Krisztina 2001: *Mű és kinyilatkoztatás. A bengáli vaisnavizmus filozófiája és poétikája*. Budapest.
- Goffman, Erving 1999: *Az én bemutatása a mindennapi életben*. Budapest.

- Greene, Joshua M. 2006: *Here Comes the Sun. The Spiritual and Musical Journey of George Harrison*. London–Toronto–Auckland–Johannesburg.
- Harrison, George 2007: *I Me Mine*. San Francisco.
- Klaniczay Gábor 2003: *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*. Budapest.
- Royle, Brian – Quance, Julian – Craske, Oliver – Milisic, Roman 2001: *The Beatles antológia*. Budapest.
- Satsvarupa Dasa Goswami 1992: *Prabhupáda. Egy bölcs ember élete és öröksége*. Stockholm.
- Sükösd Mihály 1985: *Beat, hippí, punk*. Budapest.
- Tamala Krsna Goswami 2002: *TGK naplója. Prabhupáda utolsó napjai*. Somogyvámos.
- Tasi István 2003: *Kereszténység és Krisna-hit. Párhuzamok és eltérések*. Somogyvámos.

FÜGGELÉK

My Sweet Lord

My sweet Lord
Hm, my Lord
Hm, my Lord

Édes Uram,
Óh, édes Uram,
Óh, édes Uram,

I really want to see you
Really want to be with you
Really want to see you Lord
But it takes so long, my Lord

Nagyon szeretnék látni,
Nagyon szeretnék veled lenni
Nagyon szeretnék látni, Uram,
De oly sokára lesz az, Uram...

My sweet Lord
Hm, my Lord
Hm, my Lord

Édes Uram,
Óh, Uram,
Óh, Uram

I really want to know you
Really want to go with you
Really want to show you Lord
That it won't take long, my Lord (hallelujah)

Nagyon szeretnék megismerni
Nagyon szeretnék veled menni
Nagyon szeretném megmutatni neked, Uram,
Hogy nem lesz az nagyon sokára, Uram
(halleluja)

My sweet Lord (hallelujah)
Hm, my Lord (hallelujah)
My sweet Lord (hallelujah)

Édes Uram (halleluja)
Óh, Uram (halleluja)
Óh, Uram (halleluja)

I really want to see you
Really want to see you
Really want to see you, Lord
Really want to see you, Lord
But it takes so long, my Lord (hallelujah)

Nagyon szeretnék látni,
Nagyon szeretnék veled lenni
Nagyon szeretnék látni, Uram,
Nagyon szeretnék látni, Uram,
De oly sokára lesz az, Uram...(halleluja)

My sweet Lord (hallelujah)
Hm, my Lord (hallelujah)
My, my, my Lord (hallelujah)

Édes Uram (halleluja)
Óh, Uram (halleluja)
Óh, kedves Uram

I really want to know you (hallelujah)
Really want to go with you (hallelujah)
Really want to show you Lord (aaah)
That it won't take long, my Lord (hallelujah)

Nagyon szeretnék megismerni (halleluja)
Nagyon szeretnék veled menni (halleluja)
Nagyon szeretném megmutatni neked, (óh)
Hogy nem lesz az nagyon sokára (halleluja)

Hmm (hallelujah)
My sweet Lord (hallelujah)
My, my, Lord (hallelujah)

Óh (halleluja)
Édes Uram (halleluja)
Óh kedves Uram (halleluja)

Hm, my Lord (Haré krishna)
 My, my, my Lord (Haré krishna)
 Oh hm, my sweet Lord (krishna, krishna)
 Oh-uuh-uh (Haré hare)

Now, I really want to see you (Haré rama)
 Really want to be with you (Haré rama)
 Really want to see you Lord (aaah)
 But it takes so long, my Lord (hallelujah)

Hm, my Lord (hallelujah)
 My, my, my Lord (Haré krishna)
 My sweet Lord (Haré krishna)
 My sweet Lord (krishna krishna)
 My Lord (Haré hare)
 Hm, hm (Gurur Brahma)
 Hm, hm (Gurur Vishnu)
 Hm, hm (Gurur Devo)
 Hm, hm (Maheshwara)
 My sweet Lord (Gurur Sakshaat)
 My sweet Lord (Parabrahma)
 My, my, my Lord (Tasmayi Shree)
 My, my, my, my Lord (Guruve Namah)
 My sweet Lord (Haré Rama)

(Haré krishna)
 My sweet Lord (Haré krishna)
 My sweet Lord (krishna krishna)
 My Lord (Haré hare)

Óh, Uram (Haré Krisna)
 Óh, kedves Uram (Haré Krisna)
 Óh, édes Uram (Krisna, Krisna)
 Óóóóhhh... (Haré Haré)

Szóval, nagyon szeretnék látni (Haré Ráma)
 Nagyon szeretnék veled lenni (Haré Ráma)
 Nagyon szeretnék látni (óóóóhhh)
 De oly sokára lesz az, Uram (halleluja)

Óh, Uram (halleluja)
 Óh, kedves Uram (Haré Krisna)
 Édes Uram (Haré Krisna)
 Édes Uram (Krisna, Krisna)
 Óh, Uram (Haré Haré)
 Óh, óh (Gurur Brahmá)
 Óh, óh (Gurur Visnu)
 Óh, óh (Gurur Déva)
 Óh, óh (Mahésvara)
 Édes Uram (Gurur Szaksád)
 Édes Uram (Parabrahma)
 Óh, kedves Uram (Tasmai Srí)
 Óh, kedves, kedves Uram (Guravé Namaha)
 Édes Uram (Haré Ráma)

(Haré Krisna)
 Édes Uram (Haré Krisna)
 Édes Uram (Krisna, Krisna)
 Óh, Uram (Haré Haré)

Living In The Material World

I'm living in the material world
 Living in the material world
 can't say what I'm doing here
 But I hope to see much clearer,
 after living in the material world

I got born into the material world
 Getting worn out in the material world
 Use my body like a car,
 Taking me both near and far
 Met my friends all in the material world

Az anyagi világban élek,
 Az anyagi világban
 nem is tudom, mit csinálok itt,
 De remélem, tisztábban fogok látni,
 miután az anyagi világban éltem.

Ide születtem, az anyagi világba,
 Itt is használódom el
 Testemet mint kocsit használom, ami
 elvisz, közelre és távolra
 Minden barátomat az anyagi világban szer-
 reztem.

Met them all there in the material world
John and Paul here in the material world
Though we started out quite poor
We got 'Richie' on a tour
Got caught up in the material world

From the Spiritual Sky,
Such sweet memories have I
To the Spiritual Sky
How I pray
Yes I pray
that I won't get lost or go astray

As I'm fated for the material world
Get frustrated in the material world
Senses never gratified
Only swelling like a tide
That could drown me in the
material world

From the Spiritual Sky,
Such sweet memories have I
To the Spiritual Sky
How I pray
Yes I pray
that I won't get lost or go astray

While I'm living in the material world
Not much 'giving' in the material world
Got a lot of work to do
Try to get a message through
And get back out of this material world
I'm living in the material world
Living in the material world
I hope to get out of this place
by the Lord Sri Krishna's Grace
My salvation from the material world

Mindent itt szereztem, az anyagi világban,
Johnt és Pault, itt, az anyagi világban
Bár szegényen kezdtük,
'Ricsit' egy turnén szereztük, és
Itt ragadtunk, az anyagi világban.

Pedig oly édes emlékeim vannak a Lelki
Világról!
Úgy könyörgöm, igen,
Könyörgöm a Lelki Világért,
hogy ne tévedjek el,
hogy ne veszítsem el az utat.

Sorsom az anyagi világhoz köt,
Ahol csak csalódások érnek,
Az érzéseim soha nem elégülnek ki,
Csak dagadnak, mint az ár,
Melybe bele is fulladhatok itt,
az anyagi világban.

Pedig oly édes emlékeim vannak a Lelki
Világról!
Úgy könyörgöm, igen,
Könyörgöm a Lelki Világért,
hogy ne tévedjek el,
hogy ne veszítsem el az utat.

Amíg itt élek, az anyagi világban,
Itt nem sokra megyek,
Még sok teendőm van,
Hogy megértessem az Üzenetet,
És visszamehessek innen, az anyagi világból.
Az anyagi világban élek,
Az anyagi világban,
Szeretnék kikerülni innen,
az Úr Sri Krisna kegyéből
Aki majd kiment az anyagi világból.

You are the One

You are my love
 You send the rain and bring the sun
 You stand alone and speak the truth
 You are the breath of life itself, oh yes you are
 You are the One

Te vagy az Igazi
 Téged szeretlek
 Te küldöd az esőt és hozod a napot
 Te egymagad mondog az igazságot
 Te Magad vagy az élet lehelete, igen,
 Te vagy az Igazi.

You're in my dream
 I hold you there in high esteem
 I need you more each step I take
 You are the love in life itself, oh yes you are
 You are the One

Ott vagy álomban,
 Ott vagy becsben tartalak,
 Minden lépéssel jobban vágyom Rád
 Te vagy Maga a szeretet az életben, igen,
 Te vagy az Igazi.

You are the one that I'd die for
 And you're all that is real
 You are the essence of that which
 We taste, touch and feel

Te vagy Az, akiért meghalnék,
 Minden, ami valóságos,
 Te vagy a Lényege mindennek, amit ízlelünk,
 érintünk és tapintunk.

You are the One
 No matter what
 You are the real love that I've got
 You are my friend and when life's through
 You are the light in death itself, oh yes are
 You are the One

Te vagy az Igazi,
 Akárhogy is van,
 Te vagy az igazi szerelmem,
 Barátom vagy, és ha vége az életnek,
 Te vagy még a halálban is a fény, igen,
 Te vagy az Igazi.

They call you Christ, Visnu, Buddha,
 Jehovah,
 Our Lord
 You are, Govindam, Bismillah, Creator of All

Hívnak Téged Krisztusnak, Visnunak,
 Buddhának, Jehovának, Miatyánknak
 Te vagy Govinda, Bismillah, Mindennek
 Teremtője.

You are the One
 No matter what
 You are the real love that I've got
 You are my friend and when life's through
 You are the light in death itself, oh yes are
 You are the One
 You are my love
 You send the rain and bring the sun
 You stand alone and speak the truth
 You are the breath of life itself, oh yes you are
 You are the breath of life itself, oh yes you are
 You are the One

Te vagy az Igazi,
 Akárhogy is van
 Te vagy az igazi szerelmem,
 Te vagy a barátom, és ha vége az életnek,
 Te vagy még a halálban is a fény, igen,
 Te vagy az Igazi,
 Te vagy a szerelmem
 Te küldöd az esőt és hozod a napot,
 Te egymagad mondog az igazságot
 Te Magad vagy az élet lehelete, igen,
 Te Magad vagy az élet lehelete, igen,
 Te vagy az Igazi.